

JUDr. Dagmar Hartmanová
MAFRA a. s., Praha

Následující článek se zabývá internetovými aktivitami knihoven, tedy zpřístupňováním dokumentů prostřednictvím sítě internet z pohledu českého autorského zákona i v kontextu evropského práva.

I. Základní principy autorského práva

Právní úprava autorského práva je v České republice obsažena v zákoně č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), dále jen autorský zákon nebo AZ. Základní princip autorského práva je zakotven v ustanovení § 12 odst. 1 AZ, které stanoví, že (autorské) dílo lze užít jen se svolením autora, bez takového svolení lze dílo užít pouze v případech výslovně stanovených autorským zákonem. Obecně tak platí, že ke každému užití díla je potřeba souhlas autora (rozuměj uzavření licenční smlouvy s autorem), vyjma těch typů užití, pro které autorský zákon stanoví, že není potřeba souhlasu autora, neboli že takovými užitími nedochází k zásahu do práva autorského. Jedná se o tzv. omezení práva autorského upravená ve čtvrtém dílu první části autorského zákona (§ 29 AZ a násl.). Pro tato omezení autorský zákon upravuje v ustanovení § 29 odst. 1 speciální výkladové pravidlo, podle kterého jsou tato omezení dovolena jen ve zvláštních případech stanovených v autorském zákoně (tzn. nesmějí být vykládána extenzivně a nelze uplatnit analogii na podobné případy v zákoně výslovně neupravené, nesmějí být vykládána způsobem, který by narušoval běžný výkon práv autorských nebo který by byl neoprávněně na újmu oprávněným zájmům autora). Toto výkladové pravidlo je obsaženo i v článku 13 Dohody o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (TRIPS)¹⁾: Omezení a výjimky z výlučných práv budou omezeny na určité zvláštní případy, které nejsou v rozporu s normálním využíváním díla a neodůvodněně nepoškozují oprávněné zájmy majitele práva (tzv. *three step test*).

Jednotlivá užití díla, resp. způsoby užití díla tak lze rozdělit na tři základní skupiny:

1. Užití, ke kterému je nutný souhlas autora. Souhlas uděluje autor licenční smlouvou.
2. Užití, které je dovoleno přímo ze zákona s tím, že zákon zároveň ukládá přímo uživateli povinnost zaplatit autorovi odměnu za užití díla (tzv. úplatné zákonné licence) nebo povinnost zaplatit autorovi odměnu v souvislosti s užitím díla ukládá třetí osobě (tzv. zákonné licence s platbou náhradních odměn).
3. Užití, které je dovoleno přímo ze zákona s tím, že zákon výslovně stanoví, že povinnost platit autorovi odměnu nemá ani uživatel, a zároveň žádná třetí osoba není povinna k platbě náhradní odměny (tzv. právě bezúplatné zákonné licence).

Tradiční činnosti „kamenných“ knihoven nezůstaly v pozadí zájmu zákonodárce. Právou bezúplatnou zákonnou licenci zakotvuje jednak ustanovení § 38 odst. 1 AZ pro případy, kdy knihovna (nebo archiv anebo jiné nevýdělečné školské, vzdělávací či kulturní zařízení) půjčuje originály či rozmnoženiny vydaných děl²⁾, a jednak ustanovení § 37 odst. 1 AZ pro případy, kdy shora uvedené osoby zhotoví rozmnoženinu díla pro své archivní a konzervační účely. Jde tedy o případy uvedené výše pod bodem 3, kdy knihovna není povinna získat souhlas autora ani mu platit jakoukoliv odměnu. Oba případy omezení autorského práva ve prospěch knihoven mají oporu v evropském právu.³⁾

V souvislosti s půjčováním bych ráda na tomto místě doplnila jeden historický exkurz. Není jistě bez zajímavosti, že předchozí autorský zákon (zákon č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých) do své novely č. 86/1996 Sb., účinné od 22. 4. 1996, pro užití díla půjčováním veřejnými knihovnami bezúplatnou zákonnou licenci vůbec neobsahoval. Současně o tom, že půjčování rozmnoženiny díla v rámci knihovny je užitím díla (ve smyslu § 14 zákona č. 35/1965 Sb.), nebylo nikdy pochyb. Jinými slovy, při doslovném výkladu „starého“ autorského zákona měla knihovna v případě půjčování rozmnoženin děl, u kterých ještě neuplynula doba ochrany autorského práva, povinnost uzavřít s autorem (resp. dědicem či jiným nositelem autorského práva) písemnou smlouvu o šíření díla a (slovy tohoto zákona podle § 13) za každé užití díla⁴⁾ zaplatit autorovi odměnu. Praxe se však od samého počátku vydala v rozporu s tehdy platným předpisem svou cestou. Knihovny půjčovaly rozmnoženiny děl bez souhlasu autorů a samozřejmě bez placení autorských odměn. Přestože při doslovném výkladu zákona šlo o porušení autorského práva se všemi z toho vyplývajícími důsledky, není znám jediný případ, kdy by nositelé práva jakékoliv nároky z tohoto porušení svých autorských práv uplatnili. Tato praxe knihoven, posvěcená přijetím Směrnice Rady č. 92/100/EHS ze dne 19. listopadu 1992 o právu na pronájem a půjčování, jakož i o některých právech souvisejících s právem autorským v oblasti duševního vlastnictví, se po dlouhých více než 30 letech od účinnosti zákona č. 35/1965 Sb. dočkala svého legislativního zakotvení právě výše citovanou novelou č. 86/1996 Sb.

Zákonná licence s platbou náhradní odměny (výše bod 2) je pro oblast aktivit vyvíjených knihovnami v autorském zákoně zakotvena v ustanovení § 30 odst. 3 AZ a vztahuje se na zhotovování rozmnoženin díla na objednávku pro osobní potřebu objednatel, a to konkrétně tiskových rozmnoženin díla na papír nebo podobný podklad fotografickou technikou nebo jiným postupem s podobnými účinky, za předpokladu, že nejde o vydanou partituru díla hudebního. Knihovna je však povinna platit (náhradní) odměnu v souladu s ustanovením § 25 AZ kolektivnímu správci DILIA, divadelní a literární agentura, (souhrnně) jednou ročně ve výši 0,10 Kč za každou černobílou a 0,20 Kč za každou barevnou tiskovou rozmnoženinu.

A jak je to se zpřístupňováním díla on-line? Objevují se i takové právní názory a rozbor, které tvrdí, že se *de facto* jedná o obdobu půjčování nebo v některých případech o obdobu reprografie (pořizování tiskových rozmnoženin na objednávku pro osobní potřebu objednatel) a že je tedy možné v takových případech zpřístupňování díla on-line bez souhlasu autora pouze se zaplacením náhradní odměny v souladu s ustanovením § 25 AZ.⁵⁾ Podle mého názoru se jedná o výklad chybný a zpřístupňování díla on-

line obecně spadá do způsobů užití popsaných pod bodem 1, tedy takových užití, ke kterým je nutný souhlas autora, a tedy uzavření licenční smlouvy. Pro vysvětlení a obhajobu tohoto mého výkladu je potřeba se podívat důkladněji na jednotlivé definice způsobů užití v autorském zákoně a zejména se zaměřit na rozdíly mezi užitím díla v hmotné podobě a nehmotné podobě.

II. Způsoby užití díla podle autorského zákona

Demonstrativní (příkladný) výčet způsobů užití díla (jednotlivých majetkových práv) je obsažen v ustanovení § 12 odst. 4 AZ s tím, že jednotlivé způsoby užití jsou pak podrobněji definovány v ustanoveních § 13 až § 23 AZ. Tyto způsoby užití lze rozdělit podle charakteru užití do tří základních skupin:

- a) rozmnožování,
- b) zpřístupnění díla v hmotné podobě,
- c) zpřístupnění díla v nehmotné podobě (sdělování veřejnosti).

První skupinu a) tvoří rozmnožování (§ 13 AZ), což je naprosto specifický způsob užití, při kterém nedochází (samotným aktem rozmnožením) ke zpřístupňování díla jinému uživateli (třetí osobě). Druhou skupinu b) tvoří způsoby užití, při kterých dochází ke zpřístupnění díla v hmotné podobě, tedy prostřednictvím hmatatelných rozmnoženin, hmotných nosičů (věcí). Ke skutečnému vnímání (konzumaci) díla dochází vždy ve vztahu ke konkrétní fyzické rozmnoženině. Do této skupiny patří rozšiřování (§ 14 AZ), pronájem (§ 15 AZ), půjčování (§ 16 AZ) a vystavování (§ 17 AZ). Třetí skupinu c) tvoří způsoby užití, při kterých dochází ke zpřístupnění díla v nehmotné podobě, tzv. sdělování veřejnosti (§ 18 AZ). Jedná se o ty způsoby užití, při kterých je dílo zpřístupňováno pro přímé (nepozdržené) užití, které je pro jednotlivého konzumenta bez vztahu k hmotné kopii. Jedním aktem zpřístupnění (z jedné kopie) může být dílo vnímáno velkým počtem koncových uživatelů. Do této skupiny patří kromě obecných případů sdělování veřejnosti (§ 18 odst. 1 AZ): přístup v místě a čase dle individuální volby (§ 18 odst. 2 AZ), živé provozování a jeho přenos (§ 19 AZ), provozování ze záznamu a jeho přenos (§ 20 AZ), vysílání rozhlasem a televizí (§ 21 AZ), přenos rozhlasového a televizního vysílání (§ 22 AZ) a provozování rozhlasového a televizního vysílání (§ 23 AZ).

On-line zpřístupňování dokumentů probíhá zpravidla buď zpřístupňováním dokumentů na veřejně přístupné stránce zcela volně, nebo jejich zpřístupňováním na veřejně přístupné stránce s tzv. podmíněným přístupem, to znamená, že koncovému uživateli (konzumentovi) se dokument zobrazí pouze za předpokladu zadání uživatelského jména a hesla, anebo zasláním dokumentu prostřednictvím elektronické pošty konkrétní osobě, resp. osobám. Nezbytným předpokladem všech shora uvedených případů užití je převedení dokumentu do elektronické podoby (tzv. digitalizace), pokud se nejedná o případ, kdy je již původní podoba dokumentu elektronická. Toto převedení do elektronické podoby je z pohledu autorského zákona užitím díla rozmnožením ve smyslu § 13 AZ, když se jedná o zhotovení trvalé a přímé rozmnoženiny díla v elektronické podobě. Samotné zpřístupnění díla prostřednictvím sítě internet, a to jakýmkoliv ze tří shora uvedených způsobů, je pak znovu rozmnožením díla ve smyslu § 13 AZ, a dále sdělováním díla veřejnosti ve smyslu § 18 odst. 1 a 2 AZ, tedy zpřístupňováním díla způsobem, že

kdokoli může mít k němu přístup na místě a v čase podle své vlastní volby, zejména počítačovou nebo obdobnou síť, popř. jen sdělováním veřejnosti ve smyslu obecného ustanovení § 18 odst. 1 AZ. Pojem „kdokoli“ v definici sdělování veřejnosti podle ustanovení § 18 odst. 2 AZ zahrnuje i jednotlivce (1 osobu), která je ve vztahu k tomu, kdo dílo takto zpřístupňuje, veřejností. Jinými slovy, pokud knihovna zašle svému jednomu čtenáři dokument elektronickou poštou, jedná se o sdělování veřejnosti, neboť čtenář je ve vztahu ke knihovně veřejností. Autorský zákon pojem veřejnosti nedefinuje, i když s ním pracuje na mnoha místech. Anž bychom se pouštěli do nějakého hlubšího rozboru, který přesahuje rámec tohoto článku, nauka i s ohledem na znění Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2001/29/ES z 22. května 2001 o harmonizaci některých aspektů autorského práva a práv s ním souvisejících v Informační společnosti (dále jen „Směrnice o informační společnosti“) vykládá tento pojem tak, že veřejností může být i jedna individuálně určená osoba.

Zpřístupňování dokumentů v síti internet kterýmkoliv ze tří shora naznačených způsobů je tedy užitím, které podléhá souhlasu autora a ke kterému autor uděluje souhlas licenční smlouvou. Výklady, že toto zpřístupňování lze podřadit pod tzv. reprografii podle § 30 odst. 3 AZ (pořizování tiskových rozmnoženin na objednávku), nelze připustit. Citované ustanovení se totiž vztahuje pouze na pořizování rozmnoženin na papír nebo podobný podklad (tj. rozmnožování podle § 13 AZ) a nikoliv již na zpřístupňování těchto rozmnoženin prostřednictvím sítě internet (tj. sdělování veřejnosti podle § 18 odst. 1 a 2 AZ). A výše citované ustanovení § 29 odst. 1 AZ zakotvuje omezující výkladové pravidlo i pro omezení autorského práva podle § 30 odst. 3 AZ, které tak nesmí být vykládáno rozšiřujícím způsobem k újmě oprávněným zájmům autora. Nelze rovněž přehlížet výkladová ustanovení Směrnice o informační společnosti, kdy jeden z jejích recitálů zní:

„(40) Členské státy mohou stanovit výjimky nebo omezení ve prospěch některých nevýdělečných zařízení, jako jsou veřejnosti přístupné knihovny a jim na roveň postavené instituce, jakož i archivy. Toto by však mělo být omezeno na určité zvláštní případy pokryté právem na rozmnožování. Taková výjimka nebo omezení by se neměla vztahovat na užití učiněná v souvislosti s dodáním (zasláním) chráněných děl nebo jiných předmětů spráženě (online). Tato Směrnice by se neměla dotýkat volnosti členských států omezit výlučné právo na veřejné půjčování podle článku 5 Směrnice Rady 92/100/EHS. Proto by se měly podporovat zvláštní smlouvy nebo licence, které by bez vytváření nerovnováhy podporovaly taková zařízení a účely rozšiřování, jimž slouží.“

Zpřístupňování dokumentů v síti internet je tedy způsobem užití, na které se nevztahuje žádné z omezení autorského práva a které podléhá souhlasu autora, resp. uzavření licenční smlouvy s autorem.

III. Licenční smlouva

Licenční smlouva je definována v ustanovení § 46 AZ jako smlouva, kterou autor poskytuje nabyvateli oprávnění k výkonu práva dílo užít (licenci) k jednotlivým způsobům užití nebo ke všem způsobům užití, v rozsahu omezeném nebo neomezeném, a nabyvatel se zavazuje poskytnout autorovi odměnu, není-li sjednáno jinak. Poněkud krkolomná definice v podstatě říká, že licenční smlou-

vou nedochází k převodu autorských práv z autora na nabyvatele, ale pouze k udělení souhlasu k užití díla. Licenční smlouva může být sjednána jako výhradní nebo nevýhradní. V případě výhradní licence autor nesmí po dobu jejího trvání udělit jiné osobě souhlas k užití díla a ani nesmí sám dílo užívat. Výhradní licenční smlouva musí být uzavřena v písemné formě. Naproti tomu v případě nevýhradní licence je autor nadále oprávněn sám dílo užívat i udělovat souhlas k užití díla třetím osobám. Nevýhradní licenční smlouva nemusí být uzavřena písemně, lze ji uzavřít i ústně. Ústní formou bude smlouva uzavřena nejen v případech klasické ústní dohody, ale i v těch případech, kdy je sice text smlouvy písemně zachycen, ale není smluvními stranami podepsán. To je případ tzv. *click through* licencí, kdy text licenční smlouvy obsahují přímo internetové stránky a pouhým kliknutím na ikonu „souhlasím“ (accept) může být uzavřena smlouva. Praktické využití tohoto typu licencí je zejména na serverech (internetových stránkách), které nabízejí textový či obrazový obsah buďto pouze k osobnímu užití, nebo někdy i k dalšímu zpřístupňování při splnění licenčních podmínek.

Na rozdíl od předchozí právní úpravy obsažené ve starém autorském zákoně lze podle platného autorského zákona uzavřít licenční smlouvu i bezúplatně. Pokud smluvní strany chtějí uzavřít smlouvu bezúplatnou, musí být tato skutečnost uvedena výslovně ve smlouvě. Pokud totiž smluvní strany jen ustanoví o odměně vynechají, pak je smlouva neplatná, nejedná-li se o případ, kdy z jednání stran vyplývá jejich vůle uzavřít smlouvu úplatně i bez určení odměny s tím, že nabyvatel je pak povinen poskytnout autorovi odměnu obvyklou (§ 49 odst. 1 a 2 AZ). Pokud je smlouva uzavřena úplatně, lze sjednat odměnu buďto jednorázovou, nebo podílovou v závislosti na příjmech z užití díla, popř. na četnosti užití (např. jednotlivých přístupů). Pokud je sjednána odměna jednorázová (pevná), je potřeba mít na paměti ustanovení § 49 odst. 6 AZ, které stanoví, že není-li odměna stanovena v závislosti na výnosech z využití licence a je-li tak nízká, že je ve zjevném nepoměru k zisku z využití licence a k významu díla pro dosažení takového zisku, má autor právo na přiměřenou dodatečnou odměnu, není-li sjednáno jinak. Přiměřenou dodatečnou odměnu lze tedy smluvně vyloučit. Je potřeba zdůraznit, že výnosem nemusí být jen peníze, ale třeba i protislužba nebo věcné plnění. Je-li např. uživatelem některých služeb knihovny nakladatelství, které za služby poskytuje věcné plnění v knihách, jedná se nepochybně také o výnos ve smyslu citovaného ustanovení autorského zákona.

Při uzavírání licenční smlouvy je z pohledu nabyvatele (uživatele) samozřejmě nejjistější konkrétně vyjmenovat, ke kterým jednotlivým způsobům užití je licence poskytována, v jakém rozsahu a na jakou dobu, popř. sjednat, že se licence poskytuje ke všem způsobům užití. Pokud ale není smlouva sjednána osobou s dobrou znalostí autorského zákona, lze spíše doporučit využití ustanovení § 50 odst. 2 AZ (tzv. účelový výklad), které zjevně na tyto případy pamatuje, když stanoví, že nestanoví-li smlouva, ke kterým jednotlivým způsobům užití díla nebo k jakému rozsahu užití se licence poskytuje, má se za to, že licence byla poskytnuta k takovým způsobům užití a v takovém rozsahu, jak je nutné k dosažení účelu smlouvy. Není tedy nutné vypisovat do smlouvy jednotlivé způsoby užití, ale je potřeba co nejpřesněji vymezit účel smlouvy. V takovém případě je pak ale nezbytné vymezit účel užití co nejpřesněji, aby nedocházelo ke zbytečným sporům, zda to či ono

užití bylo smluvními stranami zamýšleno či nikoliv. Pokud tedy např. knihovna má zájem využít konkrétní dílo pro digitalizaci a následně různé způsoby využití na internetu, rozhodně je třeba vyjmenovat zásadní způsoby alespoň příkladným výčtem, tedy zasílání konkrétním uživatelům prostřednictvím elektronické pošty, zpřístupňování na internetových stránkách knihovny atd. Před jakýmkoliv výčtem je pak vhodné využít oblíbené slůvko právníků „zejména“, aby bylo jasné, že se zdaleka nejedná o výčet úplný. Na druhé straně je potřeba zdůraznit, že podle ustanovení § 46 odst. 3 AZ nemůže autor poskytnout souhlas k takovému způsobu užití, který v době uzavření smlouvy není znám. Jinými slovy, pokud se za několik let objeví úplně nová technologie digitální distribuce, ani slůvko „zejména“ nezajistí, aby tento způsob užití byl pokryt současnou smlouvou.

Ráda bych na tomto místě zároveň upozornila, že autorský zákon vedle práv autora k jeho dílu obsahuje také práva související s právem autorským a právo pořizovatele databáze. Mezi práva související s právem autorským patří zejména právo výkonného umělce, právo výrobce zvukového záznamu, právo výrobce zvukové obrazové záznamu a právo rozhlasového a televizního vysílatele. V této souvislosti je třeba pamatovat na ustanovení § 105 autorského zákona, které upravuje tzv. princip souběhu ochrany. Ten znamená, že ochrana práva autorského, práv souvisejících a práva pořizovatele databáze jsou navzájem nezávislé. Jinými slovy – např. při rozhodnutí využít pro internetové stránky skladbu z oblíbeného CD je třeba počítat s tím, že užíván bude nejen zvukový záznam, ale také příslušné hudební dílo a jeho provedení výkonnými umělci. Stejně tak při zařazení textu z databáze je potřeba počítat s tím, že dochází nejen k užití databáze, ale i k užití díla zařazeného do databáze a že ne vždy nositel práva k databázi je zároveň nositelem práv k jednotlivým dílům v databázi. Před uzavřením smlouvy je nezbytné, aby si smluvní strany vyjasnily, jaká práva se vlastně smlouvou poskytují. Zda se jedná pouze o právo pořizovatele databáze nebo i právo k jednotlivým dílům. Jakákoliv ujistění, která autor či jiný poskytoval činí ohledně své způsobilosti poskytnout všechna práva ve sjednaném rozsahu, je rozhodně vhodné umístit do textu smlouvy, a to zejména z důvodu odpovědnosti poskytovatele za škodu, kterou případným nepravdivým ujistěním nabyvateli způsobí.

IV. Licenční smlouvy hromadné a kolektivní (kolektivní správa)

Pokud nabyvatel užívá na svých internetových stránkách díla několika autorů, je samozřejmě možné s každým z nich uzavřít (individuální) licenční smlouvu. Jsou však i případy, kdy nabyvatel potřebuje získat svolení k užití děl stovek či tisíců autorů. V prostředí internetu se jedná např. o tzv. *webcasting*, tedy „vysílání“ internetových rádií. I v případě knihoven se může jednat o zpřístupňování velkého množství děl různých autorů, kdy není možno získávat souhlasy k užití individuálně.

Autorský zákon upravuje v ustanovení § 95 a násl. **kolektivní správu autorských práv**, jejímž účelem je kolektivní uplatňování autorských práv, jejich kolektivní ochrana a zároveň umožnění zpřístupňování autorských děl (a ostatních předmětů ochrany chráněných autorským zákonem) veřejnosti. Kolektivní správu je tak mimo jiné zastupování většího počtu osob, jímž přísluší (majetková) autorská práva, při udělování souhlasu k užití děl, a to pro

ty způsoby užití, kdy je individuální výkon takových práv neúčelný. Pro zpřístupňování prostřednictvím sítě internet je jednak v důsledku množství knihoven a jednak v důsledku velkého množství taktó zpřístupňovaných dokumentů kolektivní správa ideálním řešením.

Ustanovení § 101 autorského zákona upravuje tzv. hromadné a kolektivní smlouvy. **Hromadná smlouva** je licenční smlouva, kterou kolektivní správce poskytuje nabyvateli oprávnění k užití nikoliv individuálně určeného díla, ale děl vymezených hromadně, zpravidla všech děl, která příslušný kolektivní správce spravuje (tzv. repertoár kolektivního správce). Hromadná smlouva musí být uzavřena písemně. Jedná se vlastně o určitý generální souhlas s užitím za sjednaných podmínek a za sjednanou odměnu. Anglický výraz „*blanket licence*“ vyjadřuje naprosto přesně, že se jedná o blanketní svolení k užití celého repertoáru příslušného kolektivního správce. Odměna za svolení je sjednávána buď jako pevná částka za rok, procentní částka z příjmů nabyvatele nebo jako pevná částka za jedno užití (např. stažení koncovým uživatelem). Pro zpřístupňování prostřednictvím internetu knihovnamí je nejvíce vyhovujícím posledně uvedený způsob sjednání odměny. Netřeba jistě zdůrazňovat, že tento způsob sjednání odměny odpovídá nejlépe zpřístupňování buď zasíláním dokumentu elektronickou poštou individuálnímu uživateli nebo zpřístupňování tomuto uživateli na internetu prostřednictvím uživatelského jména a hesla. V těchto případech lze totiž nejen sledovat, kterému konkrétnímu uživateli byl dokument poskytnut, ale zejména lze prostřednictvím smluv uzavřených s koncovými uživateli „přenést“ povinnost k platbě odměny na tohoto uživatele, a to např. prostřednictvím předplaceného kreditu pro určité služby. Koncový uživatel se uživatelským jménem a heslem identifikuje prostřednictvím elektronického čtenářského průkazu.

Kolektivní smlouva je licenční smlouva, kterou uzavírá kolektivní správce se sdružením uživatelů s tím, že z takovéto smlouvy vznikají sdruženým uživatelům práva a povinnosti přímo. Kolektivní smlouva musí být sjednána písemně. Jedná se o takový typ licenční smlouvy, kdy na straně nabyvatele je sdružení (v případě knihoven by se mohlo jednat o SKIP), které sjedná podmínky užití a způsobu stanovení odměny pro všechny své členy. To, že práva a povinnosti vznikají členům sdružení z kolektivní smlouvy přímo, musí vyplývat buďto ze stanov sdružení (tzn. sdružení musí mít právo zavazovat své členy), nebo lze tento status zakotvit zvláštní smlouvou mezi sdružením a jednotlivými členy, a to i pro konkrétní případy. Kolektivním smlouvám se velmi blíží případy, kdy jsou za účelem uzavírání licenčních smluv pro určité produkty (zejména databáze) vytvářena konsorcia knihoven. Konsorcium je podle českého práva tzv. sdružením bez právní subjektivity, založeným smlouvou podle § 829 občanského zákoníku. Pro konsorcium však podle ustanovení § 836 odst. 2 občanského zákoníku platí, že ze závazků vůči třetím osobám jsou účastníci sdružení zavázáni společně a nerozdílně. V případě kolektivních smluv naproti tomu nejsou jednotliví členové sdružení odpovědní ani za závazky sdružení, ani za závazky ostatních členů sdružení, pokud samozřejmě není v kolektivní smlouvě sjednáno jinak. Kolektivní smlouva je zpravidla také smlouvou hromadnou, tj. licence se vztahuje nikoliv k jednotlivě určeným dílům, ale k celému repertoáru kolektivního správce.

Hromadnou či kolektivní smlouvou kolektivní správce poskytuje svolení pouze k užití děl těch autorů, jejichž

práva smluvně spravuje. Jsou to jednak domácí autoři, jejichž práva kolektivní správce spravuje na základě individuální smlouvy o zastupování, a jednak zahraniční autoři (nositelé práv), jejichž práva kolektivní správce spravuje na základě tzv. recipročních smluv se zahraničními kolektivními správci. Autorský zákon sice obsahuje v § 101 odst. 9 velmi šikovné ustanovení o rozšířeném dopadu hromadných smluv, které rozšiřuje dopad takových smluv na všechna díla stejného druhu, i když je kolektivní správce v repertoáru nemá, ale toto ustanovení se bohužel na případ zpřístupňování prostřednictvím sítě internet nevztahuje.

Kolektivním správcem může být pouze právnická osoba se sídlem v České republice, která sdružuje přímo nebo nepřímo nositele práv, spravuje jejich práva a která získala od Ministerstva kultury ČR (dále jen MK ČR) oprávnění k výkonu kolektivní správy. Otázkou je, zda vůbec existuje v České republice kolektivní správce, který by měl od MK ČR příslušné oprávnění k výkonu kolektivní správy pro oblast zpřístupňování dokumentů prostřednictvím sítě internet. Pokud by totiž někdo zvědavý hledal příslušná práva (způsoby užití), tedy konkrétně rozmnožování (§ 13 AZ) a sdělování veřejnosti (§ 18 odst. 1 a 2 AZ) literárních děl v oprávněných kolektivní správě vydaných MK ČR podle § 106 odst. 7 AZ, nenalezl by je. Protože se však jedná o rozhodnutí pouze deklaratorní povahy, tedy rozhodnutí, kterým MK ČR mělo jen zesoudlat oprávnění vydaná podle předchozího právního předpisu, neznamená to, že by žádný kolektivní správce příslušné oprávnění neměl. Občanskému sdružení DILIA, divadelní a literární agentura, (IČO: 65401875) se sídlem v Praze 9, Krátkého 1 (dále jen „DILIA“), které je kolektivním správcem práv k dílům literárním, a to uměleckým i vědeckým, a které je knihovnárně známo zejména jako výběrčí náhradních odměn za reprografii, MK ČR do svého původního konstitutivního rozhodnutí o udělení oprávnění k výkonu (tehdy) hromadné správy tato práva (způsoby užití) zahrnuje, a to jako „vysílání děl (literárních uměleckých i vědeckých) rozhlasem nebo televizí nebo jejich šíření jinými technickými prostředky“. Internet nepochybně tím jiným technickým prostředkem je. DILIA je tedy oprávněna právě na základě tohoto konstitutivního rozhodnutí MK ČR z roku 1997 vykonávat kolektivní správu i v oblasti zpřístupňování literárních děl prostřednictvím sítě internet.

Oprávnění k výkonu kolektivní správy pro zpřístupňování literárních děl uměleckých a vědeckých prostřednictvím sítě internet tedy DILIA má. Druhou otázkou ovšem je, zda je skutečně ochotna a připravena kolektivní správu v tomto oboru vykonávat. Skutečnost, že je do jisté míry ochotna vybírat odměny za reprografii i v případech digitální distribuce (viz výše odkaz na článek doc. Boháčka), dává jistou naději, že postupem času dojde k přeměně tohoto nezákonného stavu, kdy není vůbec udělován souhlas k užití díla – pouze je vybírána odměna, na zcela legální výkon kolektivní správy prostřednictvím hromadných a kolektivních smluv. Za předpokladu, že by došlo ke změně autorského zákona v tom smyslu, že by se výše popsaný princip rozšířeného dopadu hromadných smluv vztahoval i na on-line užití, jednalo by se o pro knihovny ideální zákonný rámec pro jejich on-line služby. I ustanovení recitálu 18 Směrnice o informační společnosti stanoví, že nedotčena zůstává úprava správy autorských práv (pro práva upravená touto směrnicí, tedy zejména práva na sdělování veřejnosti) v jednotlivých členských státech včetně rozšířených kolektivních licencí.

V. Rozhodné právo, problematika webhostingu a odkazů

Autorský zákon je, stejně jako většina ostatních právních předpisů, založen na principu teritoriality a vztahu se tak na užití uskutečněná na území České republiky. V případě užití díla jeho zpřístupňováním prostřednictvím sítě internet dochází k umožnění vnímání na území celého světa. Kde tedy k užití dochází? Ve všech státech, z nichž je možné dílo stáhnout (downloadovat)? Nebo jen ve státě, kde leží server, ze kterého je dílo zpřístupňováno? Nebo ve státě, kde má sídlo či bydliště ten, kdo dílo zpřístupňuje?

Odpověď bohužel není jednoduchá, neboť mezinárodní či národní úprava pro stanovení rozhodného práva chybí. Problém užití, které překračuje hranice států, nenastal až s příchodem internetu, ale objevil se už v případě satelitního vysílání. Pro satelitní vysílání však byla alespoň v rámci Evropských společenství (dále ES) přijata právní úprava, která jednoznačně definuje, kde při satelitním vysílání k užití díla dochází. Tato úprava je obsažena ve Směrnici Rady č. 93/83/EHS ze dne 27. září 1993 o koordinaci některých pravidel z oboru práva autorského a práv souvisejících s právem autorským vztahujících se na satelitní vysílání a kabelový přenos (dále jen „Satelitní směrnice“) a byla převzata i do ustanovení § 21 odst. 5 až 7 AZ. Základním kritériem pro určení státu, kde k užití dochází, je místo uvedení signálu na nepřerušovaný řetězec směrem k satelitu, podpůrným (v případě nedostatečné úrovně ochrany ve státě určeném základním kritériem) je umístění stanice, odkud se signál propojí k satelitu, a není-li takové místo na území členského státu EU, pak sídlo řídicích orgánů vysílatele, který příslušné satelitní vysílání objednal.

Tzv. Zelená kniha o autorském právu a právech souvisejících v informační společnosti, která byla Komisí ES předložena v roce 1995 a která se stala základem pro přípravu Směrnice o informační společnosti, původně obsahovala návrh pro určení rozhodného práva, resp. určení státu, kde při „point to point“ (on-line) komunikaci dochází k užití, a to obdobný, jaký obsahuje citovaná Satelitní směrnice. Na základě diskuse nad tímto bodem Zelené knihy, se však už ve zprávě Komise ES z listopadu 1996 objevilo, že v připravované Směrnici o informační společnosti se ustanovení o rozhodném právu neobjeví, neboť je obava, že by ustanovení o určení rozhodného práva podle země původu přenosu mohlo oslabit postavení nositelů práv a že ještě není na takovou diskuzi čas. Cílem takového mlčení je, aby bylo možno říci, že k užití dochází všude, kde je možno zpřístupňovaný předmět ochrany vnímat, a aby v každém takovém státě bylo možno nároky z odpovědnosti za porušení autorského práva či práv souvisejících posuzovat podle národního právního předpisu a tyto nároky pak v souladu s takovým přepisem uplatňovat. To ale podle mého názoru nevyklučuje podpůrné použití citované Satelitní směrnice pro zpřístupňování díla prostřednictvím sítě internet k takovému výkladu, že k užití dochází (primárně) ve státě, odkud jsou data přenášena na server, ze kterého je dílo zpřístupňováno. Pokud jsou však data takto přenášena ze státu, který nemá dostatečnou úroveň autorskoprávní ochrany, a nejedná se tedy v tomto státě o užití, lze podpůrně použít kritérium umístění serveru, odkud se data zpřístupňují, popřípadě sídlo či bydliště osoby, která přenos na server iniciovala či objednala. Neboli v takovém případě lze práva z porušení vykonat proti provozovateli serveru, případně proti osobě, která přenos iniciovala nebo objednala.

Český autorský zákon se tak bude vztahovat určitě na všechna zpřístupňování díla prostřednictvím sítě internet v případě, že data budou na server posílána českou knihovnou, i kdyby byl server umístěn v jiném státě a nikoliv pod doménou „.cz“. Ani umístění serveru mimo území České republiky neznamena pro českého uživatele (tj. toho, kdo data zpřístupňuje) vyloučení působnosti českého autorského zákona na tato užití. A to ani v případě umístění serveru ve státech, kde vůbec autorskoprávní ochrana neexistuje nebo je na nižší úrovni než je evropský standard.

Existují i případy, kdy provozovatel stránek není uživatel obsahu, který je z těchto stránek zpřístupňován, a tedy nemá povinnost získávat od nositele autorského práva svolení k užití. Jedná se zejména o tzv. webhosting, kdy provozovatel stránek pouze poskytuje třetí osobě prostor s tím, že osobou odpovědnou za obsah stránek (tzv. *content providerem*) je právě tato třetí osoba, která je pak samozřejmě povinna opatřit si od příslušného nositele práva svolení k užití. Pokud by tak tato třetí osoba neučinila, a jednalo by se o neoprávněné užití díla, je za takové porušení práv odpovědný právě content provider. Odpovědnost provozovatele serveru by byla v každém případě pouze sekundární podle ustanovení § 415 občanského zákoníku, tedy zejména v případě, že by se takový provozovatel přes upozornění nositele práva nezdržel poskytování prostoru pro zpřístupňování díla, které neoprávněně zasahuje do autorských práv. K tomu viz i ustanovení čl. 14 Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2000/31/ES ze dne 8. června 2000 o některých právních aspektech služeb v informační společnosti, zejména elektronického obchodu.

Posledním bodem, kterým bych se chtěla v tomto článku zabývat právě v souvislosti s případy užití bez nutnosti získávání souhlasu autora, je problematika odkazů. Jedná se o ty případy, kdy rozmnoženina příslušného dokumentu (díla) není uploadována (umístěna) na serveru, ale je zde pouze odkaz, který koncového uživatele buďto automaticky nebo po dalším kliknutí přesměruje na cizí server, kde se rozmnoženina díla nachází. O tom, zda pouhé umístění odkazu je užitím díla, na které se odkazuje, či nikoliv, se vedou četné odborné diskuse. V některých státech už dokonce byla přijata precedenční soudní rozhodnutí. Pokud se týká tzv. prostých odkazů, kdy je na stránku umístěna pouze adresa, na kterou musí koncový uživatel kliknout, aby se otevřely cizí webovské stránky, se podle převažující judikatury nejedná o užití odkazovaného díla. Jinými slovy: pro umístění prostého odkazu není potřeba souhlasu nositele práv k dílu, na něž se takto odkazuje. Pokud se týká tzv. inliningu, tedy odkazu, kdy se odkazovaný dokument zobrazuje přímo na stránkách toho, kdo odkazuje, takže koncový uživatel zpravidla ani nepozná, že se nejedná o vlastní obsah provozovatele, se judikatura přiklání k názoru, že se v takovém případě jedná o užití díla, a to jeho sdělováním veřejnosti (nikoliv rozmnožováním), a že tedy v případě inliningu je potřeba souhlasu nositele práv k obsahu, na něž se inliningem odkazuje.

Jinými slovy – pokud se provozovatel stránek rozhodne, že nebude získávat souhlasy k užití příslušných děl, a zákon obejde tím, že pouze odkáže na obsah umístěný na jiných stránkách, může takto bez souhlasu autora (či jiného nositele práv) učinit pouze tzv. prostým odkazem. V této souvislosti je však třeba upozornit ještě na případy, kdy server (stránky), na něž provozovatel pouze odkazuje, samy o sobě porušují autorské právo zejména tím, že ani provozovatel serveru, na němž jsou skutečně roz-

množeniny díla „uploadovány“, nemá od autora či jiného nositele autorského práva potřebné svolení. V takovém případě se i ten, kdo pouze odkazuje na tento „závadný“ obsah, vystavuje nebezpečí postihu od nositele autorského práva, a to zejména v případě inlingu, pokud má „odkazovatel“ povědomí o právní závadnosti tohoto obsahu.

VI. Závěr

Knihovnické služby on-line (digitální doručování dokumentů) jsou nepochybně typem služeb, bez kterých nebude moci v budoucnosti žádná z vědeckých knihoven existovat. Proto je třeba co nejdříve nastavit smluvní vztahy mezi knihovnami na straně jedné a nositeli příslušných autorských práv na straně druhé tak, aby byly v souladu jednak s českým právním řádem, jednak s ohledem na, doufejme, brzký vstup České republiky do Evropské Unie i s evropskými principy obsaženými zejména ve Směrnici o informační společnosti. Už teď je jasné, že nebudou stačit individuální licenční smlouvy, ale bude nutné uzavřít hromadné smlouvy, popř. kolektivní smlouvy s DILIA a vymezit v nich podmínky on-line užití dokumentů, včetně způsobu stanovení a placení odměn za toto on-line užití.

Základním principem Směrnice o informační společnosti, zejména ve vztahu k on-line užití autorských děl, je rovnováha mezi zájmy nositelů práv na straně jedné a uživatelů na straně druhé. Tato směrnice vychází z myšlenky, že pokud nebudou nastaveny mechanismy pro odměňování tvůrčí práce autorů, může se stát, že brzy už nebude co nového na internetu zpřístupňovat.

Pro nejbližší budoucnost tak leží před knihovnami úkol jednak proměnit podstatnou část čtenářů na on-line uživatele, kteří budou do knihovny vcházet prostřednictvím internetových stránek, a nastavit zřejmě jiný mechanismus pro placení on-line služeb, než je roční jednorázová, zpravidla symbolická částka, jednak společně vytvářet silné sdružení, které bude agentuře DILIA nebo i jednotlivým individuálním nositelům práv minimálně rovnocenným partnerem.

Poznámky:

- 1) Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (TRIPS) je nedílnou součástí Dohody o zřízení Světové obchodní organizace (WTO), sjednané dne 15. dubna 1994 v Marrakeši (viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 191/1995 Sb.).
- 2) Nevztahuje se však na půjčování počítačových programů a rozmnoženin zvukového nebo zvukově obrazového záznamu, ledaže jde o půjčování výlučně pro potřeby zdravotně postižených v souvislosti s jejich postižením (viz ustanovení § 38 odst. 2 AZ).
- 3) Omezení autorského práva pro půjčování (§ 38 odst. 1 AZ) vychází ze Směrnice Rady č. 92/100/EHS ze dne 19. listopadu 1992 o právu na pronájem a půjčování, jakož i o některých právech souvisejících s právem autorským v oblasti duševního vlastnictví. Omezení autorského práva pro rozmnoženiny pro archivační a konzervační účely vychází ze Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2001/29/ES z 22. května 2001 o harmonizaci některých aspektů autorského práva a práv s ním souvisejících v Informační společnosti.
- 4) Při doslovném výkladu zákona by tím každým užitím byla zřejmě každá jednotlivá výpůjčka!

- 5) K názoru o období reprografie v případě pořízení elektronické kopie knihovnou z papírové předlohy a její doručení uživateli za účelem pořízení papírové kopie pro jeho osobní potřebu viz např.: Boháček, Martin. Licenční smlouvy ve vztahu ke knihovnám. *Národní knihovna*, 2001, roč. 12, č. 4, s. 242-265 (část 4, 4.1.2 F).